

Napló a boldogtalan gyerekkorról

Bori Imre

Nem lehet meghatódás nélkül olvasni ezt a kis könyvet. Mert amit mi már tudunk, Radnóti Miklósnak ez az egyetlen prózai alkotása, ez a napló, halálsejtésben született meg. A halál árnyékozza be ezt a könyvet, a halál, amely már őt is megkörnyékezte akkor. Még csak öt évet élt. Milyen jelképes ez: egyik verseskönyvének ez a címe: Járkálj csak, halálraitélt, az Ikrék hava című emlékezés, ennek büvöletében megjelent munkája, néger mesefordításai ezt a címet viselik: Karunga, a holtak ura.

Nem véletlenül volt ez mind így. Az erőszakos halállal születése pillanatában találkozott, amikor ikreket szülő anya és a költő ikertestvére hal meg, aztán apját temeti el, végül pedig, a fasizmus magyarországi előretörésével maga is a halál jegyese lesz: egész költészete ezután szinte állandóan vele foglalkozik: gyerekkorának halálélménye szélesedik ki egyetlen méretű halálélménnyé, amikor szertenéz Európa mezői felé és ez ismét csak az árnyékául szegődött halálra irányítja figyelmét. Nem kamaszként sóvárog reá, hanem érett férfiként néz szembe vele, nem elképzelt, romantikus halálélmény, hanem konkrét, életből és a világ akkori helyzetéből sarjadzott ki.

Ennek a kettőnek a találkozásából, gyújtópontjában keletkezett 1939 szeptemberében ez a kis könyv, amely ezt a címet hordozza: Ikrék hava, így is utalva a születés pillanatában eljegyzettségére. Mert halállal van tele ez a könyv, a gyermek Radnóti világa ennek árnyékában telt el, s amikor így vall, nem véletlenül utal szinte állandóan az egész világot beárnyékoló halálra. A „lélek valósága” volt ez nála akkor, ahogy éppen ebben a Napló a gyerekkorról c. írásában mondja egy helyen. A halál „pszichózisa”, amely akkor Európában kézzelfoghatóan reális volt, tény, amellyel minden becsületes embernek számolnia kellett. Ezt mondja:

Falak épülnek körülöttem, városok és országok tűnnek el. Nő a fal s elválaszt az emberektől. Fogoly vagyok. S ha néha azt kiáltja valaki: Európa! mintha azt kiáltaná: Afrika!

Ez a könyv keletkezésének általános hangulata, ebben a lelkiállapotban írja prózai remekét, az Ikrék havát.

Mi van ebben a könyvben? Látogatás nevelőanyjánál, a taksonyi rokonoknál, párizsi barangolások emlékei, a bol-

dog ifjúság napfényes rései, amelyek körül még nagyobb és sűrűbb az árnyék, beszélgetések a műfordításról, a tibulluszi disztichonokról és nagyon sokszor, szinte állandóan a halálról. Még a tibulluszi idézet is a halálról szól: a háború, a halált hozó háború átkozásáról és az édes békéről beszél, amely éppen 1939-ben készült Európából tovatűnni hosszú öt évre.

Már az első oldalakon, az első emlékezés-hullámban halottal találkozunk: a világháború végén egy katona kivégzése a játszótéren, amelyet a két gyerek a költő és kis féltestvére, Ági, rémült és tág szemmel néz végig és aztán a gyermek képzetet kiszínezi.

„Nagy dolog a gyerekkor”, írja le franciaországi élményei végén egy beszélgetés kaposán s máris újra a halál t'akodik tudatába, az apja halála. s alighogy átv'szeli ezt, egy másik, egy még nagyobb megrázkódtatás éri, amit eddig nem tudott, amit eddig rejtettek előtte: megtudja, hogy a halállal együtt született. megtudja anyja halálának körülményeit. Megrázók ezek a lapok. Az élettel találkozik ekkor először a maga meztelen valóságában.

Ide from ezt a részt:

„— Hogy halt meg anya? — kérdeztem három év múlva egy alkonyatkor a nénit.

— Tanulj és ne kérdezz butaságokat! Meghalt!

— Hogy halt meg? miért halt meg?

— A hangom megijesztett, mert felém fordult és összekulcsolta a kezét.

— A szíve nem bírta, ikerszülés volt.

— Ikerszülés volt? — mondtam ámulva utána. — Mi mindent rejtegetnek ezek még! — csikordítottam össze a fogam s a kezem ökölbetaladt. . . Micsoda család! Minden másképpen van, mint másoknál, rendes emereknél!

— Hol az ikertestvérem? — támadtam a néniire gyanakodva.

— Meghalt, gyöngye volt, egy-két percig élt csak. Az is fiú volt.

— Es?

— Mit és?

— És... és anya azért halt meg, mert ikertestvérei lettek?

— Azért — törölt ki gyorsan egy könnyet a szeméből a néni...

— En a falhoz vágtam volna apa helyében azt a kölyköt, tudja? — ordítottam az ajtón át.

— Bolond vagy? Milyen kölyköt? — nyílt ki hirtelen az ajtó.

— Engem — sziszegtem összeszorított szájjal —, mindenki meghalt neki, csak én maradtam! És most azt sem lehet tudni, hogy én haltam-e meg vagy a testvérem. Ha ikergyerekek vannak, honnan lehet azt tudni?..."

Es ideírom nagyon érdekes záróvalomását is, amely már a költői világba visz bennünket:

„S akkor elkezdődött valami, amiről csak verset lehet írni... akkor kezdődött volna az ifjúság? S micsoda évek! Te maradtál meg? vagy a másik? Megölted őket, — beszélt a hang, megölted őket, megöl ted ő ket, megöl ted ő...”

„Mikor múlik el a gyerekkor? S mikor az ifjúság? S az élet? Észre se venni” — mondja a költő. S nem az elmúlásra hanem a halálra gondolt, amely, íme, bármerre is fordul, mindenütt a szemébe ötlük, mindenütt kíséri. Gyermekkorát felelevenítő naplója azt mondja el, hogyan tudasodott benne a halál élménye, hogyan vált lírává, amelyből egy férfi és egy kor arcán csorognak a könnyek és acélosodik az öntudat. S a prózai sorokban is a költő beszél, a magyar költészet nagy tragikus alakja, azokról az árnyakról, amelyek gyermekkorának derűjét is olyan kegyetlenül árnyékolta be és lopták el tőle a boldogságot.

E könyv kiegészíti a költő életművét, a legszebb lírai versekkel vetekedve, megvilágítja egész addigi költészete mélyeit, előrevetve a könnyörtelenül közleledő erőszakos halál képét, az abdai tömegsír felé menetelő Radnóti alakját.